

Institutionen för arkeologi och antik historia Uppsala universitet
C-uppsats

C

Ida Edlund

DRAKDÖDARE

En studie av motiv ur Sigurdsagan i kristen miljö i
Norden under sen vikingatid och tidig medeltid.

Uppsala 2003

•

Abstract

Edlund, I., 2003. Drakdödare. En studie av motiv ur Sigurdsagan i kristen miljö i Norden under sen vikingatid och tidig medeltid (Dragon killers. A study of motives from the tale of Sigurd in a Christian environment during the late Viking age and early Middle Ages). C-uppsats i Arkeologi, Uppsala universitet.

I discuss the reasons why a pre-Christian tale could have survived and lived on in a Christian society. This essay is a study of the motif of dragon killers, and in particular the motif of Sigurd Fafnesbane, in Scandinavia during the late Viking age and early Middle Ages. The first part of the essay deals with the tale of Sigurd Fafnesbane and the portrayal of the tale on Scandinavian rune stones and portals of stave churches. The second part of the essay deals with the motif of dragon killers in general focused on a few examples which were partially contemporary with the tale of Sigurd Fafnesbane.

Ida Edlund, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Sankt Eriks Torg 5, SE-753 10 Uppsala. Sweden.

ik.edlund@telia.com

Keywords: Sigurd Fafnesbane, dragon killers, rune stones, portals, Beowulf, Siegfried.

Innehåll

1	Introduktion	5
2	Sigurd drakdödaren	9
2.1	Sigurdsagan	11
2.2	Sigurdmotivet	12
2.2.1	<i>Sverige</i>	13
2.2.2	<i>Norge</i>	17
2.2.3	<i>Danmark</i>	21
2.2.4	<i>Ryssland</i>	21
2.2.5	<i>England</i>	21
2.2.6	<i>Jämförelse mellan Sigurdmotiv</i>	23
2.3	Sammanfattande diskussion	24
3	Drakdödarmotivet under sen vikingatid och tidig medeltid	29
3.1	Beowulf och draken	30
3.2	Siegfried och draken	31
3.3	Kampen mellan det goda och det onda	33
3.4	Sammanfattande diskussion	35
4	Sammanfattning och slutdiskussion	37
5	Summary	41
6	Referenser	45

Kapitel 1

Introduktion

Sigurdsagan härstammar från folkvandringstiden och finns bland annat återgiven i den isländska diktningen Den poetiska Eddan (Blindheim 1973: 3f). Sagan handlar om Sigurd som blir smedslärling hos Regin och dödar draken Fafner. Jag finner Sigurd-motivet intressant då det härstammar från en förkristen kultur men att det "överlevt" kristnandet och finns representerat i senare klart kristna miljöer. Detta är något man kan se i Sverige på bl.a. runristningar från 1000-talet där Sigurdsagan är återgiven (*se t.ex. fig 1*) och på vissa av dessa stenar finns även kors och/eller böner som pekar på att de är kristna. I Norge representeras materialet främst av portaler till stavkyrkor från 1200-talet där hedniska och kristna historier är återgivna parallellt. Denna parallellism två religioner emellan intresserar mig och är något som jag kommer att undersöka.

Jag kommer i denna uppsats att diskutera kring hur och varför motiv ur en förkristen berättelse fortsatt att återges även i klart kristna miljöer långt in i medeltiden. Det material jag använder mig av består dels av berättelsen i sig men framför allt av återgivningar av motiv ur sagan från sen vikingatid till tidig medeltid. Jag kommer även att diskutera Sigurdsagens relation till andra liknande berättelser och drakdödar-motivets betydelse under vikingatid och medeltid.

Fig 1. Sö 101 Jäder, Sigurdrifningen i Ramsunda, Södermanland, Sverige, från första hälften av 1000-talet (ritad av Ida Edlund efter fotografi i Christiansson 1959: fig 102).

Materialet jag använder mig av är baserat på Blindheims materialgenomgång i artikeln *Fra hedensk sagnfigur til kristent forbilde. Sigurddiktningen i middelalderns billedkunst* (Blindheim 1973). Blindheim har studerat material med motiv ur Sigurdsagan med geografisk sträckning från de brittiska öarna i väst till Ryssland i öst, från 1000-talet till sen medeltid. Jag har valt att, utifrån detta material, endast studera de motiv som speglar den del av sagan där Sigurd själv medverkar varför vissa motiv, såsom Gunnar i ormgropen, utgår, detta p.g.a. att övrigt material är minimalt och jag anser att det därför inte kan bidra med något till denna undersökning. Tidsperioden jag fokuserar mig på är sen vikingatid och tidig medeltid eftersom jag vill studera materialet främst i brytningen mellan hedendom och kristendom. Det geografiska området jag undersöker är främst Norden (*fig 2*), dock med vissa jämförelser till utomnordiskt material, eftersom materialet i Norden är mer omfattande och därför bättre lämpar sig för en studie som denna.

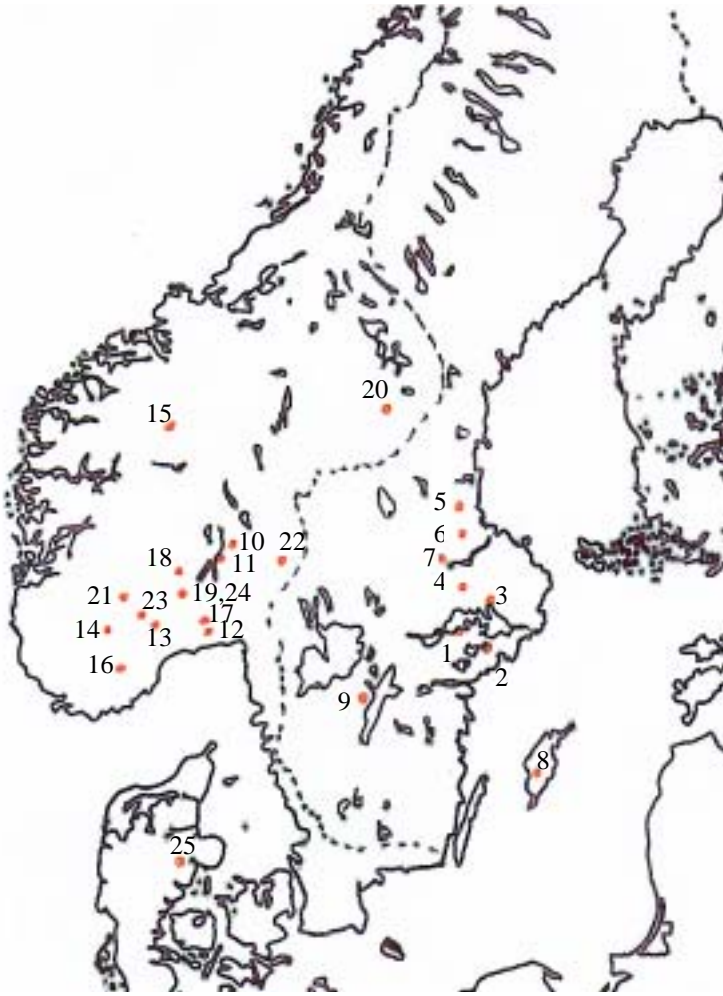

Fig 2. Karta över de avbildningar av Sigurdsagan i Norden som denna uppsats behandlar samt de hänvisningsnummer som presenteras i materialredovisningen (ritad av Ida Edlund efter karta i Blindheim 1973: 8).

Kapitel 2

Sigurd drakdödaren

Sigurdsagan har sina rötter i Mellaneuropa under folkvandringstid, på 400- och 500-talen. Sagan förblev muntligt traderad i många hundra år och man vet inte exakt när den nedtecknades. Man vet dock genom runinskriften i Rök (Ög 135) att det under 800-talet fanns hjältedikter och gudamyter i Sverige. I den isländska diktningen Den poetiska Eddan, som tillkommit någon gång mellan 800- och 1200-talen, finns Sigurdsagan omnämnd och under slutet av 1200-talet blev Völsunga-sagan, som behandlar samma ämne, nedskriven (Blindheim 1973: 3f, Meulengracht Sørensen 1993: 166ff). Det är klart att sagan härstammar från en gammal förkristen kultur, men hur och när sagan kommit till Norden är oklart. Blindheim menar att eftersom det inte finns något klart förkristet material med Sigurdmotivet bevarat kan det betyda att Sigurdsagan inte nådde Norden förrän vid 900-talets slut, alltså vid samma tid som Norden började kristnas (Blindheim 1973: 23). Gustav Storm menar att sagan kom till Storbritannien från Nordtyskland och därifrån till Norden, vilket dateringen av materialet styrker (se referens hos Blindheim 1973: 14). Vad man vet utifrån dateringen av de äldsta runstenarna med Sigurdmotiv i Sverige är att sagan hade nått hit under första delen av 1000-talet.

Under vikingatid och medeltid var förmodligen symbol- och bildspråket mer utvecklat i vardagen än vad det är idag, vilket fallet brukar vara i huvudsakligen muntliga kulturer. Det behövdes endast ett fåtal scener för att locka fram alla nödvändiga associationer till hela

sagan. Dessa bilder förutsätter dock att de blir berättade, utan berättelserna kan man inte förstå bilderna. Eftersom avbildningarna av Sigurdsagan endast visar ett fåtal nyckelscener tyder detta på att berättelsen i muntlig form var välkänd i Norden under vikingatid och medeltid (Meulengracht Sørensen 1993: 166ff). Berättelsen fördes muntligt vidare till efterkommande generationer och bilderna blev till ett hjälpmedel för minnet. Sagor och sägner, historier och gudar var något som då ingick i vardagen på ett helt annat sätt än idag.

Alla avbildningar i denna studie är placerade på välbesökta platser, såsom vid broar eller i anslutning till kyrkor. På detta sätt blir betraktaren ständigt påmind om berättelsen vilket i sin tur gör att den lättare lever vidare.

Bildstenar och andra konstverk, som stavkyrkoportaler och vävda bonader, försöker föreviga det väsentliga i muntliga berättelser och dikter. De norska portalerna med bildserier visar att gamla berättelser kunde accepteras, oförändrade av den kristna kulturen (Meulengracht Sørensen 1993: 166f).

I Snorre Sturlassons Edda (även kallad Den yngre Eddan) ges den förkristna tron en plats i den kristna världsbilden. Snorre menade att de hedniska gudarna härstammade från Troja och skapade då en kontinuitet mellan Norden och vad de kristna ansåg vara världens centrum och kulturens ursprung. Han tyckte sig därmed kunna bevisa att det nordiska språket och dess diktning var likvärdigt med latinet (Meulengracht Sørensen 1993: 171).

Strax efter att Norge, Island och Danmark blivit kristnat uppstod en renässans, då det blev populärt med den förkristna kulturen och dess diktning. I de nordiska länderna studerades detta så snart efter att kristendomen äntrat samhället att det fortfarande fanns en kvarlevande förkristen kultur, vilket uppenbart satte sina spår i samhället. Hjalte-dikterna från den förkristna kulturen blev under medeltiden på modet igen och verk som Eddan blev ytterst populära (Meulengracht Sørensen 1993: 168ff). Sagan har levt vidare in i våra dagar och finns omnämnd bl.a. i folkvisor i Norge, Danmark och Färöarna (Blindheim 1973: 4).

Men framför allt har vi fortfarande ristningarna och portalerna kvar som än idag vittnar om Sigurdsagens storhet.

2.1 Sigurdsagan

Eftersom denna uppsats fokuserar på avbildningar av Sigurdsagan och inte på en analys av de skriftliga källor i vilka den också återges, har jag valt att återberätta en sammanfattning av sagan såsom den redovisas på olika ställen i Vikingatidens ABC, med fokus på de motiv som är intressanta för denna studie (Orrling (red.) 1995a, artiklarna *Sigurd Fafnesbane*, Thunmark-Nylén 1995a: 234f, *Regin*, Thunmark-Nylén 1995b: 208, *Uttergålden*, Thunmark-Nylén 1995c: 282, *Fafner*, Thunmark-Nylén 1995d: 65, *Andvare*, Orrling 1995b; 11).

Sagan börjar med att Utter, som levde i skepnad av en verklig utter, av misstag blev dödad av guden Loke. När Uppers far Reidmar såg sin sons flädda skinn krävde han en mansbot för sonen, att skinnet skulle fyllas och täckas av guld. Loke betalade mansboten i form av en gulds katt som dvärgen Andvare hade ägt. Andvare hade varit tvungen att ge ifrån sig guld, för att rädda sitt eget liv, efter att Loke hade tagit honom till fånga. Andvare hade fäst en förbannelse vid ringen Andvarenaut, så att alla dess framtida ägare skulle drabbas av familjefejder och till slut döden. När Loke tillsammans med sina följeslagare, Oden och Höner, hade höljt skinnet i guld stack fortfarande ett morrhår fram, vilket de fick dölja med den förbannade ringen. Strax därefter visade sig förbannelsen ha verkan. Då Reidmar vägrade att dela med sig av mansboten till sina två kvarvarande söner, Regin och Fafner, blev Fafner så arg att han dräpte sin far. Fafner försvann sedan, utan att dela guld med sin bror, till Gnitaheden där han förvandlade sig till en drake och gömde sig. Regin tog då jobb som smed i Hjalpraks rike, där han träffade Sigurd (Sigmunds son, senare Fafnesbane) som blev Regins lärling och fosterson (Thunmark-Nylén 1995a-d: 65, 208, 234, 282, Orrling 1995b: 11).

Sagan fortsätter med att "Regin hetsade Sigurd att dräpa Fafner för att ta ormens skatt. Regin rådde Sigurd att sätta sig i en grop i marken där ormen ringlade fram, för att underifrån sticka Fafner till döds. Medan Sigurd var i färd med att gräva gropen, kom en gammal man och sade att han även borde gräva avloppsrännor från gropen, för att inte drunkna i drakens blod. Sigurd lydde rådet och när han helskinnad lyckats ta död på Fafner, kom Regin fram och bad Sigurd steka Fafners hjärta åt honom. Sigurd satte hjärtat på ett spett över elden. Då han skulle smaka om det var stekt, brände han sig och stack fingrarna i munnen, och så fort han fått ormens hjärteblod på tungan, förstod han fåglalåt. Han hörde fåglarna i trädet intill berätta om Regins svekfullhet och att han själv borde ta skatten. Sigurd högg huvudet av Regin, lastade Fafners guld på Grane och red därifrån. [...] Därefter mötte Sigurd Brynhild, och de två lovade varandra tro. Brynhild spådde dock att Sigurd skulle gifta sig med Gudrun. Så skedde också, sedan Sigurd givits en glömskedryck för att glömma löftet till sin trolovade. Gudruns broder Gunnar blev istället, med Sigurds hjälp, gift med Brynhild, som förstod att allt inte stod rätt till. Småningom uppdagades emellertid det rätta förhållandet för både Sigurd och Brynhild. Sigurd ville förskjuta Gudrun och gifta sig med Brynhild, men hon nekade; trots allt var hon nu gift med Gunnar. Hon uppmanade sin man att dräpa Sigurd, vilket Gunnar inte kunde, då han och Sigurd svurit evig vänskap. Gunnars yngste broder, som inte var bunden av något sådant löfte, blev då den som fick utföra dräpet. Då Sigurd var död, lades han på bål. Brynhild lade sig vid hans sida och dog hos Sigurd" (Thunmark-Nylén 1995a: 234f).

2.2 Sigurdmotivet

Nedan följer en redovisning av det material jag använder mig av i denna uppsats. Materialet är uppdelat i geografisk ordning efter land och dessutom i kronologisk ordning därunder, detta för att få en så klar bild som möjligt av materialet. Materialet är, som tidigare nämnt, hämtat från

Blindheims artikel (Blindheim 1973). Jag kommer främst att studera det nordiska materialet men då jag även nämner visst utomnordiskt material presenteras även det nedan. De siffror, inom parantes, som föregår varje avbildning i Norden hänvisar till de nummer som finns på kartan i *fig 2*.

2.2.1. Sverige

I Sverige representeras materialet av runristningar från 1000-talet samt en portal från 1100-talet och en järnbeslagen dörr från 1300-talet. Information om de svenska runstenarnas avbildade scener är även hämtad ifrån Schücks artikel *Två Sigurdristningar* (Schück 1932: 257ff). Transkriberingarna av runstenarnas texter är hämtade ur *Sveriges runinskrifter* från respektive landskap. Runstenarna är daterade med hjälp av Linn Lager i enlighet med det dateringsystem som Anne-Sofie Gräslund har skapat (Gräslund 1992).

- (1) Sö 101 Jäder, ristning på häll i Ramsunda, Södermanland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafner är huggen som en runslinga vilken Sigurd dödar med sitt svärd, trädet med fåglarna, Grane med skattkistan, Sigurd med tummen i munnen, Sigurd steker hjärtat över en eld, Regin halshuggen med sina verktyg runtom sig, uttern (förmodligen). Runskriften lyder översatt: Sigrid gjorde denna bro, moder till Alrik, dotter till Orm, för Holmgers själ, faderns till Sigröd, sin make (*fig 1*) (Brate & Wessén 1936: 72).
- (2) Sö 327 Härad, Gökstenen, ristning på häll i Gök, Södermanland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafner är huggen som en runslinga vilken Sigurd dödar med sitt svärd, fågel, Grane med skattkistan, Sigurd med tummen i munnen, Sigurd steker hjärtat över en eld, Regin halshuggen med sina verktyg runtom sig, uttern med ringen Andvareaut i munnen, samt ett kors (*fig 3*). Runskriften lyder översatt: Roar, Gumes Sön, reiste denne sten efter Audar Slodes

Fader og efter sin Fader. Guld han i Semgallernes Land skiftede”
(Brate & Wessén 1936: 311).

Fig 3. Sö 327 Härad, Sigurdristning
i Gök, Sverige (Schüek 1932: 259,
fig 110).

- (3) U 1163 Drävle, runsten i Drävle, Uppland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdräpet (kanske även Gudrun med dryckeshorn och Vinge med Andvarenaut eller Sigurd och Brynhild på Hindarfjäll) (fig 4). Runskriften lyder översatt: Vidbjörn och Karlung och Ärenger och Nase läto resa denna sten efter Ärenbjörn, sin käcke fader (Wessén & Jansson 1958: 625).
- (4) U 1175 Ramsjö, bildsten i Ramsjö, Uppland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdräpet, samt ett kors, dock ingen runinskrift utan endast ornamentala tecken (fig 5).

(4)

(5)

Fig 4. U 1163, runsten från Drävle, Sverige (Blindheim 1973: 17, fig 15), fig 5. U 1175, runsten från Ramsjö (Schück 1932: 262, fig 113).

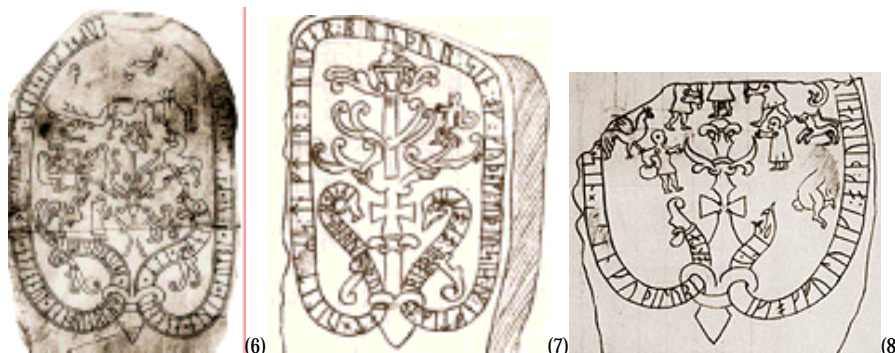
- (5) Gs 19 Ockelbo, runsten från Ockelbo, Gästrikland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet, Grane med skatten, fågel och trädet med en fågel i, Andvare och någon med dryckeshorn (Gudrun?), Sigurddräpet (?), Sigurd och Gunnar vid ett brädspel, Brynhild som åker till Sigurds bål och en jättekvinna som hon träffar (*fig 6*). Runskriften lyder: Bläsa lät resa denna vackra "stenkummel" efter sin son Svarthövde. Fridälv var hans moder... (Jansson 1981: 198).

- (6) Gs 9 Årsunda, runsten (försvunnen) från Årsunda, Gästrikland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet, Andvare med ringen Andvarenaut eller Vinge med samma ring, samt ett kors (*fig 7*). Runinskriften lyder översatt: Anund (?), Rodas (?) son... (lät resa stenen) efter Torger, sin broder och Gudälv, sin moder och efter Åsbjörn och oifup (Jansson 1981: 82).

Fig 6. Gs 19, runsten från Ockelbo, Sverige (Jansson 1981: 195, fig 103), fig 7. Gs 9, runsten från Årsunda, Sverige (Jansson 1981: 80, fig 37), fig 8. Gs 2, runsten från Färnebo, Sverige (Jansson 1981: 29, fig 6).

(7) Gs 2 Färnebo, runsten (försvunnen) från Färnebo, Gästrikland, Sverige, från första hälften av 1000-talet.

Avbildade scener: fågel, Fafnesdräpet, Sigurddräpet, Andvare eller Vinge med ringen Andvarenaut och Grimhild som räcker Sigurd glömskedrycken eller Gudrun som bjuder sina bröder välkomna till Atles hov. Även ett kors (*fig 8*). Runskriften lyder: Illuge och Torger (läto resa stenen efter?)... sin duglige (fader?). Gud hjälpe anden (Jansson 1981: 33)

(8) Portal i trä från Guldrupe kyrka, Gotland, Sverige, från första hälften av 1100-talet.

Avbildade scener: Fafnerdräpet (*fig 9*).

(9) Järnbeslagen dörr från Väsås kyrka, Västergötland, Sverige, från 1300-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet, fåglarna i trädet (*fig 10*).

(9)

(10)

Fig 9. Portal från Guldrupe, Svergie (Blindheim 1973: 3, titelbild), fig 10. Järnbeslagen dörr från Vårsås kyrka, Sverige (Blindheim 1973: 17, fig 14).

2.2.2 Norge

I Norge representeras materialet främst av portaler i trä som tillhör 1200-talets stavkyrkor, men även av inredning till dessa kyrkor, samt två bildstenar från 1000-talet. Dessa portaler är dekorativt snidade och varje portal innehåller många scener. Dateringen av bonaden i Överhogdal är hämtad ur Horneij's *Bonaderna från Överhogdal* (Horneij 1991) eftersom en nyare datering av bonaden visar ett annat resultat än det i Blindheims undersökning (Blindheim 1973). Eftersom jag inte kunde finna några nummer för bildstenarna i Norges runinskrifter refererar jag till de nummer som Blindheim presenterar i sin materialredovisning (Blindheim 1973: 9).

(10) Bildsten i Gran, Hadeland, Oppland, Norge, från 1000- till början av 1100-talet (nr 15).

Avbildade scener: smidesverktyg (*fig 11*).

(11) Bildsten från Tanberg gård, Norderhov, Buskerud, Norge, från 1000- till början av 1100-talet (nr 17).

Avbildade scener: Fafnesdräpet (*fig 12*).

Fig 11. Bildsten från Gran, Norge
(Blindheim 1973: 20, fig 19), fig
12. Bildsten från Tanberg, Norge
(Blindheim 1973: 16, fig 12)

(11)

(12)

Fig 13. Portal till Nes kyrka, Norge
(Blindheim 1973: 28, fig 25), fig 14.
Kapitäl från Lunde kyrka, Norge
(Blindheim 1973: 25, fig 24).

(13)

(14)

- (12) Pelarbas i marmor från Nes kyrka, Telemark, Norge, från andra hälften av 1100-talet.

Avbildade scener: Sigurd sitter i en grop med två gropar till bredvid sig, Fafnesdräpet på kapitälerna som vänder utåt. På kapitälet mot öst är Simsons kamp med lejonet och in mot dörröppningen ett lejon eller en fågel. På västkapitälet finns ett Kristuslejon med flagga på ryggen. På sydportalen finns ett människohuvud mellan två kristologiska tecken, på insidan finns en drake och på utsidan finns Sigurd som gömmer sig i den tredje gropen och sticker upp svärdet i Fafner (*fig 13*).

- (13) Kapitäl från portal i marmor från Lunde kyrka, Telemark, Norge, från andra hälften av 1100-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet, Sigurd och de tre groparna (*fig 14*). Lika som i Nes kyrka.

- (14) Portal i trä från Hylestad kyrka, Aust-Agder, Norge, från ca 1200.
 Avbildade scener: Sigurd som lärling i Regins smedja, Sigurd provar Regins svärd, Fafnesdräpet, Sigurd känner om hjärtat är färdigt, trädets med fåglarna, Grane, samt Sigurd som dräper Regin (*fig 17*).
- (15) Stol i trä från Blaker gård, Lom, Oppland, Norge, från ca 1200.
 Avbildade scener: Fafnesdräpet.
- (16) Portal i trä från Vegusdal kyrka, Aust-Agder, Norge, från 1200-talet.
 Avbildade scener: Sigurd och Regin smider svärdet Gram i smedjan med verktyg runtom dem, Sigurd steker hjärtat, trädets med fåglarna, Fafnesdräpet, Regin halshuggs.
- (17) Portal i trä från Olavkyrkan i Lardal, Norge, från 1200-talet.
 Avbildades scener: Fafnesdräpet, Regin i smedjan, Uppers skinn täckt med guld (kanske även Sigurd – krigaren, bara en del bevarat) (*fig 18*).
- (18) Portal i trä från Mæl kyrka, Telemark, Norge, från 1200-talet.
 Avbildades scener: Grane, Fafnesdräpet, då Sigurd sitter i gropen (på en stol), smedjan, utterskinnet (*fig 19*).

(15)

(16)

Fig 15. Detalj av korstol från Heddal kyrka, Norge (Hauglid 1969: Pl 123), fig 16. Detalj av vävd bonad från Överhogdal kyrka, Norge (Horneij 1991: fristående planch i pärmficka: bild Ib).

- (19) Korstol i trä från Heddal kyrka, Telemark, Norge, från 1200-talet.
 Avbildade scener: Sigurd, Gunnar och Brynhild på Hindarfjäll (*fig 15*).
- (20) Vävd bonad från Överhogdal kyrka, Härjedalen, tidigare Norge, 1100-talet.
 Avbildade scener: Sigurd, Gunnar och Brynhild på Hindarfjäll (*fig 16*)

(21) Portal i trä från Nesland kyrka, Telemark, Norge, från omkring 1242.

Avbildades scener: Grane, Sigurd som håller i ringen (och kanske Andvare och Loke) (*fig 20*).

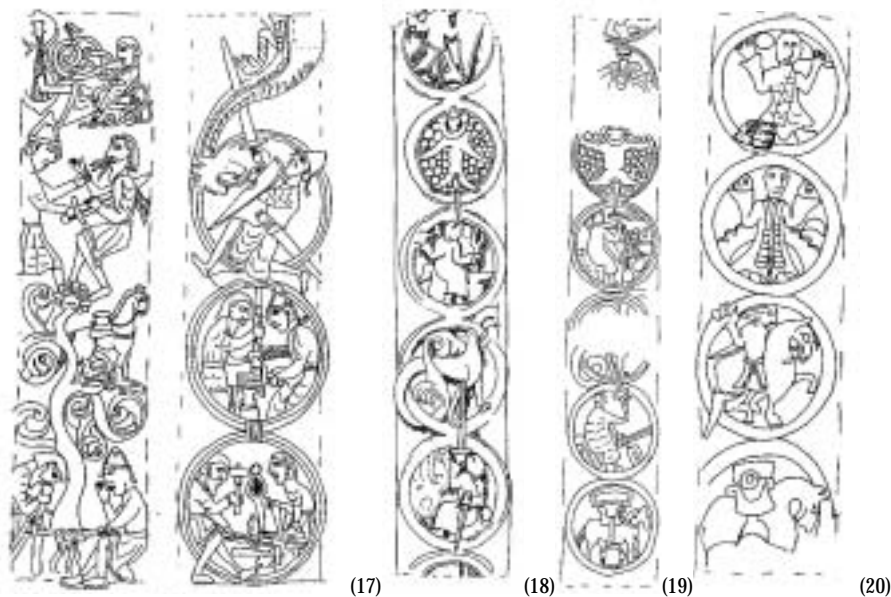

Fig 17. Portaler från Hylestad kyrka, Norge (Blindheim 1973: 10, fig 1),
fig 18. Portal från Olavkyrkan, Norge (Blindheim 1973: 12, fig 2),
fig 19. Portal från Mæl kyrka, Norge (Blindheim 1973: 13, fig 3), fig 20.
Portal från Nesland kyrka, Norge (Blindheim 1973: 13, fig 14).

(22) Dopfont från Eidskog kyrka, Hedemark, Norge, från 1200-1300-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet.

(23) Portal i trä från Lundevall gård, Kviteseid, Telemark, Norge, 1300-talet.

Avbildade scener: Fafnesdräpet.

(24) Stol i trä från Heddal kyrka, Telemark, Norge, från 1300-talet.

Avbildades scener: Andvare i forsen som förbannar ringen Andvarenaut.

2.2.3 Danmark

I Danmark representeras materialet endast av en portal i granit med Sigurdscener på.

- (25) Portal i granit från Låsby kyrka, Jylland, Danmark, från 1200-talet.
Avbildade scener: fågel, väpnad man och häst på ena sidan, Fafnesdräpet på den andra sidan (*fig 21*).

(21)

(22)

Fig 21. Portal från Låsby kyrka, Danmark (Blindheim 1973: 16, fig 10), fig 22. Yxa från Vladimir-Susdal, Ryssland (Blindheim 1973: 16, fig 11).

2.2.4 Ryssland

I Ryssland representeras materialet av en dekorerad yxa.

- Dekorerad yxa från Vladimir-Susdal, Ryssland, från 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdräpet (*fig 22*).

2.2.5 England

I England består materialet av stenkors med scener som illustrerar Fafnesdräpet. Motivavbildning av dessa kors samt nummer har jag tagit från *Manx Crosses* (Kermode 1907: 173ff) och dateringen efter Wilson (1995: 181ff) eftersom informationen där är mer exakt och mer aktuell än den i Blindheims artikel.

- Skifferkors från Kirk Andreas, nr 95, Isle of Man, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdråpet, Sigurd steker tre hjärtan över en eld och har tummen i munnen, Gunnar i ormgropen. Stenen är skadad.
- Skifferkors från Malew, nr 94, Isle of Man, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdråpet, Sigurd steker två hjärtan över en eld och har tummen i munnen, Grane. Stenen verkar vara en sämre kopia av Jurbystenen och är skadad.
- Skifferkors från Ramsey, nr 96, Isle of Man, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Utter som äter laxen, Stekspettet med tre hjärtan, Sigurd som suger på tummen eller Loke som kastar en sten på Utter, Grane med skattkistan (*fig 23*).
- Skifferkors från Jurby kyrkogård, nr 93, Isle of Man, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Fafnesdråpet (*fig 24*), Sigurd med Fafners hjärta och tummen i munnen, Grane, trädet med en fågel. Stenen är skadad.
- Skifferkors från Halton, Lancashire, England, från första hälften av 1000-talet.
Avbildade scener: Regin sitter på en stol (som på yngre norska stavkyrkor) med sina verktyg runt om sig, Regin halshuggen, fåglarna, Sigurd steker tre hjärtan, Fafner som en bandslinga, Grane (*fig 25*).

(23)

(24)

(25)

Fig 23. Kors från Ramsey, nr 96, Isle of Man (Blindheim 1973: 14, fig 5), fig 24. Detalj från kors från Jurby kyrkogård, nr 93, Isle of Man (Blindheim 1973: 14, fig 6), fig 25 (t.v.). Kors från Halton, England (Blindheim 1973: 14, fig 7).

2.2.6 Jämförelse mellan Sigurdmotiv

Det nordiska materialet består främst av två grupper: runristningarna och stavkyrkeportalerna. Det är inom dessa grupper man kan göra flest liknelser mellan avbildningarna.

De svenska runristningarna består främst av avbildningar med många scener omslutna av en runslinga, som ofta får representera draken Fafner då Sigurd sticker sitt svärd genom den. På många av dessa ristningar finns kors, som tydligt visar att de är från en kristen miljö, undantag finns dock i Ramsundaristningen, Sö 101 (*fig 1*), som enbart visar motiv ur sagan men själva runinskriften är en tydlig kristen implikation. Många av ristningarna är så lika varandra att det är lätt att se ett samband, kanske är de som Schück och Christiansson föreslår, gjorda av samma ristare eller efter en mall, se stenarna i Drävle, Ockelbo, Årsunda och Färnebo (*fig 4 samt 6-8*) (Schück 1932: 257ff, Christiansson 1959: 137ff). De norska ristningarna består endast av fragment och gör därför jämförelsen svårare. Dock kan jag se en större likhet mellan ristningen från Tanberg i Norge (*fig 12*) och yxan från Ryssland (*fig 22*), där draken avbildats på liknande sätt och genomborras av ett svävande svärd genom halsen. Huvudparten av materialet visar nämligen Sigurd hållande i svärdet vid Fafnesdräpet. Dessa två avbildningar ser jag dock som något

osäkra som Sigurdavbildningar då inga fler scener ur sagan finns avbildade och motivet är stiliserat, och enligt min uppfattning kan tolkas som vilket drakdödmotiv som helst.

De norska stavkyrkeportalerna är alla väldigt lika varandra såväl i motiv som i utformning och även här är det klart att ett samband finns dem emellan. Cirklarna som omger de avbildade scenerna förekommer på de flesta portalerna. Ett återkommande motiv i det norska materialet är avbildningarna av Sigurd som gömmer sig i groparna och dräper Fafner (*fig 13-14*), i vissa fall sitter han och väntar på en pall (*fig 18-19*). På avbildningar från Sverige avbildas alltid Sigurd stående utan groparna. Kanske är detta ett tecken på att denna muntliga saga faktiskt förändrades genom tiderna och varierade från plats till plats.

Många likheter finns mellan de norska portalerna och de engelska stenkorsen, främst i avbildningarnas motiv men även i detaljer, t.ex. att Sigurd sitter på en stol. Något som är allmänt genomgående för merparten av materialet i denna undersökning är att det visar många scener ur sagan. Det finns dock undantag, t.ex. yxan från Ryssland (*fig 22*), korstolen från Heddal (*fig 15*) och den vävda bonaden från Överhogdal (*fig 16*) som endast uppvisar en scen. Gemensamt för dessa tre undantag är dock att de inte tillhör varken runristningar eller stavkyrkeportaler, och det är därför enligt min mening inte underligt att de är annorlunda från resten av materialet i undersökningen.

2.3 Sammanfattande diskussion

Oavsett när och var sagan kommer ifrån visar materialet att sagans storhetstid var under sen vikingatid och tidig medeltid, d.v.s. under samma period som Skandinavien kristnades. Sagan blev åter populär i och med den renässans som pågick under tidig medeltid då intresset för det förkristna var stort. Det forskarna, bl.a. Blindheim, kommit fram till rörande Sigurdmotivet i konsten är egentligen inte så mycket mer än att det tillhör en förkristen saga som avbildats i en kristen miljö. De flesta

undersökningar behandlar Sigurdmotivet bara ytligt i större konst-historiska sammanhang. Jag anser att de undersökningar som Schück (1932) och Blindheim (1973) har gjort är mycket bra och ger en bra grund till vidare forskning.

Avbildningarna av sagan visar på att den var allmänt känd i det vikingatida samhället och att det var en huvudsakligen muntligt traderad saga, eftersom avbildningarna förutsätter att bli berättade och inget skriftligt material finns förrän på 1200-talet, då bl.a. i Den äldre Eddan. Avbildningarna finns på platser där många människor passerar, vid vägar, broar och kyrkor, vilket förmodligen bidrog till sagans stora spridning, eller åtminstone höll sagan aktuell hos betraktarna.

Efter att ha studerat Sigurdsagan i sig var det tydligt för mig att vissa ristningar föreställde motiv ur sagan, t.ex. Ramsundsristningen, Sö 101 (*fig 1*), och Gökstenen, Sö 327 (*fig 3*). Dock kunde jag först efter att jag tagit del av Schücks diskussion i artikeln *Två Sigurdristningar* identifiera vissa andra ristningar som motiv ur Sigurdsagan, t.ex. Årsundastenen, Gs 9 (*fig 7*), och Färnebostenen, Gs 2 (*fig 8*) (Schück 1932: 257ff). Wilson konstaterar i *Vikingatidens konst* att Gökstenen förmodligen är en av de första syketismförekomsterna i Skandinavien, mellan de forntida germanska sagorna och kristendomen, då hjälten Sigurd övervinner den onda draken. Gökstenen verkar, som bl.a. Wilson tror, vara en något missförstådd kopia av den betydligt mer graciösa Ramsundsristningen (Wilson 1995: 168f).

Det man säkert kan se som scener tillhörande Sigurdsagan är när själva Fafnesdräpet är med i sin helhet, då Sigurds svärd sticker genom draken, ofta symboliserad av runslingan. Men även vissa scener såsom smides-verktyg kan tolkas som scenen ur Regins smedja, även om Fafnesdräpet inte finns med på stenen såsom på bildstenen i Gran, Norge (*fig 11*) (Blindheim 1973: 7).

I det norska materialet kan man även se exempel på inredning till kyrkor med avbildade scener ur Sigurdsagan, såsom korstolen från Heddal kyrka (*fig 15*) och bonaden från Överhogdal kyrka (*fig 16*) (Hauglid 1973: 215ff). Horneij menar att bonaden med största

sannolikhet inte har tillverkats i Överhogdal utan kommer västerifrån från nuvarande Norge (Horneij 1991: 170ff). Ingen annan scen ur Sigurdsagan förekommer lika ofta som Fafnesdråpet, därför får denna scen ofta representera hela sagan i det ovan redovisade materialet och Fafnesdråpet har därmed fått en central roll i denna uppsats. Hauglid menar att det verkar ha funnits någon slags mall för hur portalerna i Norge skulle ha sett ut då de är så pass lika både i motiv och utformning (Hauglid 1973: 215ff). Många av avbildningarna på de norska stavkyrkeportalerna är väldigt lika varandra och är i form av en serie cirklar med en scen ur Sigurdsagan i varje cirkel. Resultatet blir ungefär som en tidig serieteckning: det blir lätt för åskådaren att urskilja de olika scenerna och följa med i sagan.

Kermodes undersökning av stenkorsen på Isle of Man är, trots att undersökningen gjordes för nära hundra år sedan, en väldigt användbar källa tack vare den noggrannhet som Kermodé har lagt ner i arbetet (Kermodé 1907: 171ff). Shetelig har gjort en överskådlig sammanfattning av den diskussion som Kermodé för i *Manx Crosses* och dessutom sammanfattat dateringen av korsen (Shetelig 1947: 100ff), men dessa dateringar har idag omvärderats. Wilsons dateringar är mer korrekta och aktuella och de jag kommit att använda mig av. Wilson daterar korsen i England och på Isle of Man främst till tidigt 1000-tal men även till sent 900-tal. Han menar att stenarna på de brittiska öarna med största sannolikhet bör ha uppförts mellan 1016, då Knut tillträdde tronen i England, och 1042, då den danska dynastin föll. Han påpekar dock samtidigt att Ringerikestilen, som dessa kors tillhör, omfattar en tidsperiod mellan 990-1050 (Wilson 1995: 181ff). Blindheim föreslår att det är möjligt att impulserna kan ha kommit till Norden först och sedan med nordbor utvandrat till Irländska sjön på 800-900-talen (Blindheim 1973: 14), vilket enligt min uppfattning stämmer väl överens med Wilsons datering av de engelska kors samt dateringen av de skandinaviska runristningarna. Även Karlsson pekar på influenser i ornamentik från England och Irland (Karlsson 1976: 44ff), något som klart kan skådas vid en jämförelse av det skandinaviska materialet (*fig 11*,

17-20, samt 21) och det engelska materialet (*fig 23-25*). Det engelska materialet finner jag väldigt tydligt att det innehåller Sigurdscener. Delvis visar alla stenar Fafnesdräpet men de visar dessutom flera av de andra grundläggande scenerna som vi ser på Ramsundsristningen och Gökstenen i Sverige samt träportalerna i Norge.

Kapitel 3

Drakdödarmotivet under sen vikingatid och tidig medeltid

Under vikingatid och medeltid fanns många historier, förutom Sigurdsagan, med drakdödarmotiv. Två av dessa drakbekämpare är Beowulf och Siegfried. Jag kommer nedan kort att redogöra för dessa historier, deras ursprung samt efterlevnad, för att sedan jämföra dem med Sigurdsagan. Med detta vill jag påvisa att Sigurdsagan inte är unik, utan att det finns många liknande sagor och legender som cirkulerar i många kulturer. Oavsett religion verkar man ha tagit detta drakdödarmotiv till sig. Orsaken till att jag valt dessa två drakdödare, som får representera det större materialet, är att de är samtida berättelser med Sigurdsagan. Nämnas ska även att det finns fler drakdödarhistorier, bl.a. inom hednatron då Tor bekämpar Midgårdsormen, men att jag har valt att endast ta med de som nämns ovan i denna uppsats eftersom det inte finns utrymme för fler.

Det finns flera versioner av respektive drakdödarhistoria, vilket förmodligen beror på att de vandrat genom muntliga kulturer i århundraden innan de slutligen skrevs ned. Forskare har ifrågasatt huruvida personerna och händelserna i sagorna är historiska eller ej. De har kunnat konstatera att vissa händelser som sker i sagorna är baserade på verkliga händelser, dock ej att personerna är verkliga. De har kommit fram till att de flesta historierna är samtida med gemensamt ursprung.

Kontakten mellan olika länder, som har drakdödarhistorier som påminner om varandra, är då konstaterad.

3.1 Beowulf och draken

Sagan om Beowulf skrevs av en okänd författare i England någon gång mellan 675 och 850. Det är den tidigaste germanska hjältedikten och det äldsta bevarade manuskriptet är från omkring år 1000 (Aertsen 1998: 54).

Sagan börjar med att Beowulf som är gaete känner sig manad att hjälpa danarnas kung Hrothgar att bekämpa Grendel, ett hemskt monster, som dödat mängder av daner. Han lyckas besegra monstret och även monstrets moder och hyllas som en hjälte av kungen och hans folk. Beowulf återvänder hem för att senare regera i 50 år över gaetarna. Trots att han har blivit gammal lockas han in i ännu ett äventyr.

En man hade stulit guld från en drakes skatt. Draken besvarade detta genom att bränna allt och alla i sin väg. Till slut blev även Beowulfs egen hall nedbränd och han bestämmer sig då för att bekämpa draken för att rädda sitt folk. Han låter göra en sköld av järn och tar med sig 12 män. När han kommit i närheten av drakens gömma flyr hans män och Beowulf står ensam kvar. Beowulf utmanar draken och lyckas skydda sig med sin sköld när draken försöker bränna ihjäl honom. Beowulfs attack mot draken med ett svärd gör ingen nytta, då svärdet bara glider av från huden utan att skada draken. Han attackerar igen men då går hans svärd av och draken biter honom i nacken så blodet rinner. En av Beowulfs män, sveen Wiglaf, är den enda som hjälper honom. Wiglaf sticker sitt svärd i magen på draken. Tillsammans dödar de sedan draken och Beowulf ber Wiglaf om att få se skatten han vunnit åt sitt folk. Strax därefter blir Beowulfs sår infekterat av drakens gift och han dör (Aertsen 1998: 54ff).

Sagan är ett av de mest populära anglosaxiska verken, trots att den utspelar sig i Skandinavien. Detta, menar forskare, pekar på en tidig kontakt mellan England och Skandinavien (Aertsen 1998: 56).

Aertsen framför en bild av forskningsläget kring Beowulf där han bl.a. presenterar Klaebers kristna tolkning från början av 1900-talet, som visade på drag av en kristen frälsare hos Beowulf, som förstör det helvetiska och är modig och blid och som är en kung som dör för sitt folk. Andra forskare hävdar dock att inget kristet innehåll finns i verket och att Beowulf istället är grym, att han hellre dödar och hämnas än förlåter och sörjer (Aertsen 1998: 56ff).

Forskarna har delade meningar om vilka gaeterna egentligen var och om Beowulf är en historisk person eller inte. Vissa menar att gaeterna är götar från Västergötland, andra menar att de är jutar från Jutland, dock pekar det mesta på att de är götar. Det finns många historiska belägg för händelser som utspelar sig i sagan, dock inga direkta belägg för om Beowulf är en historisk person (Fahlbeck 1924: 3ff).

De slags scener som utspelar sig i Beowulfsagan pekar på att den troligen är samtida med Sigurdsagan. Själva drakdöderscenen påminner starkt om den i Sigurdsagan. Båda hjältarna beger sig ut på jakt efter draken för att döda den och ta dess skatt. De har båda smarta trick för att överleva drakens attacker: för att inte bli dödad av drakens giftiga etter bär Beowulf en stor järnsköld, för att inte drunkna i drakens blod gräver Sigurd extra gropar för drakblodet att rinna ut i. I båda sagorna råder en förbannelse över skatten i den bemärkelse att den som stjälar något ur skatten kommer att få betala mycket mer än vad han stal, i Beowulfsagens fall är det draken som hämnas och förstör allt och alla. I Sigurdsagan är det ägaren av skatten som genom förbannelsen drabbas av döden.

3.2 Siegfried och draken

Siegfried finns omnämnd i det österrikiska riddareposet *Nibelungenlied* som efter några hundra år i muntlig traderad form skrevs ned på 1200-talet. Verket föll i glömska i några hundra år för att sedan återupptäckas under 1700-talet och få stämpel som ett tyskt nationalepos under 1800-

talet. Forskare har sökt historiska belägg för sagan om Siegfried och kommit fram till att den har sitt ursprung från sagor och sägner under folkvandringstid som baserats på två slag under 400-talet. Det ena slaget är det mellan burgunder och en här av hunner och romare år 436/437, det andra slaget är det mellan romare och västgoter år 451. Det finns historiska belägg även för Attilas död år 453, som nämns i en senare del av sagan (Härd 1989: 15).

Sagan handlar delvis om Siegfried, som var son till kung Siegmund, och som blev riddare och bestämde sig för att ge sig av till Worms för att fria till Kriemhild. Där träffade han två bröder, Schilbung och Nibelung, som bad honom att dela upp en skatt mellan de två. Som belöning fick Siegfried svärdet Balmung, vilket han sedan dödade dem båda med, för att ta skatten för sig själv. Han dödar senare en drake i vilkens blod han badar i för att bli osårbar. Kriemhilds bror Gunther beger sig, följd av Siegfried, för att fria till Islands drottning Brünhild. Det visar sig att Siegfried redan känner henne och hon tror att det är han som kommit för att fria till henne och inte Gunther. Siegfried säger att han endast är Gunthers tjänare men det är Siegfried istället för Gunther, som iklädd sin osynlighetshjälm utför alla test Brünhild har för sin friare. När de tre återvänder till Worms för ett dubbelbröllop tycker Brünhild att det är hemskt att Kriemhild ska gifta sig under sin position. Hon förstår efter ett tag hur situationen egentligen är och binder Gunther och hänger honom från taket. Siegfried räddar honom och tar en ring och en magisk gördel som är källan till all övernaturlig kraft som Brünhild har, och ger dem till sin egen fru. Siegfried och Kriemhild beger sig sedan till Xanten, varifrån Siegfried härstammar.

Under en senare släkträff i Worms visar Kriemhild ringen och gördeln för Brünhild och kallar henne för en konkubin. Då blir Brünhild så arg att hon bestämmer sig för att Siegfried måste dö. Den trogna tjänaren Hagen som ska utföra dådet frågar Kriemhild var Siegfried är mest sårbar och förklarar att om han vet det bättre kan skydda Siegfried i ett ankommande krig. Det visar sig att när Siegfried hade badat i drakens blod, så hade ett lindlöv fastnat mellan hans skuldror, vilket resulterat i

att han på det stället kunde bli sårad. När kriget inte blir av ordnas istället en jakt och när Siegfried böjer sig fram för att dricka vatten ur en bäck sticker Hagen sitt spjut genom Siegfried, som dör. De tar hans kropp tillbaka till Worms där de säger att han blev dödad av banditer. Sagan fortsätter med Kriemhild, som blev den nya ägaren av guldschatten Nibelungen, och hennes livsöden (Voorwinden 1998: 250f).

Det finns många likheter mellan Nibelungenlied och Sigurdsagan. Att dessa två sagor är så pass lika beror på att de har gemensamt ursprung i det folkvandringstida Mellaneuropa. Att drakblod har magiska krafter som kan göra en människa osårbar eller döda denne nämns i båda sagorna och det har även en stor betydelse för sagornas fortsatta innehåll. Sigurd får ju, efter att han smakat på drakens blod, reda på vad fåglarna säger om att hans fosterfar bedrar honom och Siegfried blir osårbar efter att han badat i drakblod. Den förbannade schatten är ännu ett återkommande element, som har stor roll i att föra sagorna framåt. Det är förbannelsens öde som skildras i båda sagorna. Sedan finns även uppenbara likheter vad gäller karaktärernas namn: Sigurd heter i Nibelungenlied Siegfried, Brynhild Brünhild, Gunnar Gunther osv. I stora drag är även innehållet i sagorna lika, och det handlar om kärlek, svek, övermod och girighet. De flesta av de scener som finns avbildade på skandinaviska Sigurdavbildningar finns med i Nibelungenlied, dock inte Regin. Sitt svärd får Siegfried istället från de två bröderna som han sedan dödar.

3.3 Kampen mellan det goda och det onda

Kampen mellan Gud och djävulen är ett centralt tema i Bibeln och inom kristendomen. Det visar sig i den ständiga kampen mellan det goda och det onda. Djävulen kan ses som en frestare som försöker locka människan till att bryta mot de tio budorden. I Uppenbarelseboken skildras den kommande yttersta striden mellan gott och ont, personifierade av Kristus och djävulen.

Den största likheten mellan Sigurd och Kristus är att de båda bekämpar det onda, draken och djävulen. Djävulen benämns i Bibeln även som en orm, drake och Satan (Upp. 12: 9, 20: 2) och personifierar allt det som man under vikingatiden och medeltiden ansåg vara ont och även det som kristendomen kämpar mot. Det är många som får betala med livet i båda historierna och gör detta medan de kämpar för något de vill behålla, i Sigurdsagan är detta skatten, i Bibeln är det det goda och evigt liv. Lager menar att Kristus under en övergångsperiod betraktades som en drakdödare eftersom han utifrån redogörelserna i Uppenbarelseboken förväntades besegra de onda krafterna i den yttersta striden (Lager 2002: 219). Något direkt drakdödmotiv finner man alltså inte i Bibeln på samma sätt som i sagan om Sigurd, Siegfried eller Beowulf. Dock är kampen mellan det goda och det onda väldigt tydligt i Bibeln, något som även är ett genomgående tema i de tre sagorna om drakdödarna.

Drakdödarhistorier har som beskrivits ovan funnits genom historien i flera skepnader och i många olika kulturer. Det genomgående temat i dem alla är dock kampen mellan det goda och det onda och detta på flera plan. Att människan genom många århundraden tagit till sig dessa fantastiska historier och låtit sig fascineras av dem beror nog på den ständiga konflikt inom oss som råder mellan gott och ont, mellan vad man bör göra och vad man vill göra. Detta speglas väl i de frestelser som djävulen ger Kristus men även i Sigurdsagan, utan skattens förbannelse och dragningskraft hade inga av de hemska dräpen skett. Även girighet är alltså ett genomgående tema.

Lawrence redogör i *Beowulf and epic tradition* för de olika uppdelningarna av drakar och drakdödare genom tiderna (Lawrence 1928: 204). Edward Topsell, bland andra forskare från 1500- och 1600-talen, delade upp drakarna efter deras utseende. Mer moderna forskare har delat upp drakbekämparna i tre olika grupper som baseras på drakkämparen: den framgångsrika unga mannen som vinner en skatt, hjälten som räddar en jungfru och hjälten som dräper draken för att rädda sitt folk/mänskligheten (Lawrence 1928: 204). Indelningen av drakdödarna i grupper leder till mer ingående jämförelser sagorna emellan och är något

som jag till viss del kommit att använda mig av. Det är just inom dessa grupper man kan se störst likheter sagorna emellan. Dock kan man inte helt stänga in en drakbekämpare endast i en av grupperna. Drakbekämparna kan som t.ex. Beowulf ingå i flera grupper. Trots att Beowulf dör för sitt folk har också den skatt han vinner en plats i sagan. Dock är ju alla dessa drakdödarhistorier kamper mellan gott och ont, och det är det onda som är i form av en drake och det goda i form av en ridderlig man. Det som skiljer sagorna åt är motivet till drakdräpen. I Sigurdsagan och i Siegfriedsagan handlar det om att vinna en skatt, i Beowulfsagan handlar det om att rädda sitt folk från döden och detsamma i Bibeln där Kristus kämpar mot djävulen. Genomgående för alla historier är dock hämnd.

Ormar, drakar och reptiler är något som under främst vikingatid men även medeltid ansågs vara synonyma inom konsten. Ormen var i folktron som djävulen, en inkarnation av allt ont, och de trodde även senare att ormen var i pakt med djävulen (Bø 1958: 130). Även i Uppenbarelseboken liknas draken vid en orm och Djävulen/Satan: "Och den store draken, den gamle ormen [...] han som kallas Djävul och Satan" (Upp. 12: 9).

3.4 Sammanfattande diskussion

Det finns många likheter mellan de olika drakdödarhistorierna av vilka jag tagit upp några i denna uppsats. Den mest uppenbara likheten är att draken i alla fall symboliserar ondska och drakdödaren det goda som ska bekämpa det onda.

Ovan nämnda drakdödmotiv var inte alla kända i Norden samtidigt som Sigurdsagan. Siegfriedsagan var t.ex. den tyska motsvarigheten till Sigurdsagan. Beowulf, Siegfried och Sigurd härstammar alla tre från tidiga germanska sagor från folkvandringstiden men tillkom antagligen i sin nuvarande form under 700/800-talen. Kristus kom med

kristendomen till Norden först på 800-talet men slog inte igenom förrän vid 1000-talet.

Det som skiljer historierna åt är syftet till drakdräpet. Sigurd hämnades sin fosterfar för att komma åt en skatt, Siegfried ville bada i drakens blod för att bli osårbar, Beowulf ville rädda sitt folk samt komma över den skatt draken gömde medan Kristus slogs för mänsklighetens överlevnad. Vad som är gemensamt är dock fortfarande det godas kamp mot det onda. I de historier där en skatt är närvarande vilar en förbannelse över denna. Kanske är det för att peka på människans girighet och varna henne för denna genom att visa att det kan leda till döden.

Kapitel 4

Sammanfattning och slutdiskussion

Det finns genom tiderna många fler drakdödarhistorier än de jag tagit upp i denna uppsats. Ett exempel, som är känt av allmänheten än idag, är legenden om S:t Göran och draken som utspelar sig på 200-talets slut, men som först under 1200-talet blev en vida känd saga med fokus på drakdödarmotivet.

Att en förkristen saga som Sigurdsagan kunnat överleva kristnandet är något som jag funnit väldigt intressant. För att ett element ur en icke-kristen kultur ska kunna fortleva inom en kristen kultur krävs uppenbart något utöver det vanliga, annars borde vi kunna se betydligt fler förkristna element inom kristna miljöer.

Danmark blev kristnat på tidigt 800-tal, följt av Norge under tidigt 1000-tal och Sverige under sent 1000-tal/tidigt 1100-tal (Nilsson 1998: 28ff). Kristnandeprocessen kan, enligt bl.a. Birkeli, delas in i tre olika tidsperioder. Den första är infiltrationstiden då information om den kristna religionen infiltrerar det hedniska samhället. Den andra är missionstiden då kristna missionärer aktivt försöker sprida sitt budskap och sin religion. Den tredje perioden är organisationstiden då kyrkan etablerar sig i samhället och hedningarna blir kristna (Birkeli 1973: 14ff, se även Lager 2002: 178). Det är främst under missionstiden och organisationstiden som avbildningarna av Sigurdsagan har sitt ursprung, alltså främst i brytningen mellan den gamla och den nya religionen.

Synkretism och ackulturation är uttryck av närmande två religioner emellan och kan alltså ses som både en process eller resultat av detta möte. Stildrag och ornamentik är exempel på sådant som ofta bevaras

genom ett religionsskifte. Kristendomen tog in vissa element från hedendomen och införlivade dem med sitt kultiska system, t.ex. Sigurdsagan. Förmodligen skedde detta även i motsatt riktning, att hedendomen införlivade vissa kristna objekt och riter i sin tro (Hultgård 1992: 49ff). Ljungberg karakteriserar hedendomen som trostolerant men kultexklusiv och kristendomen som trosexklusiv men kulttolerant, något som jag efter att skrivit denna uppsats måste hålla med om (Ljungberg 1980: 68ff, Ljungberg 1938: 207ff). Hedningarna införde kristna element i sin tro och behandlade till en början den kristna guden som ännu en av många andra gudar att tillbe och fortsatte att utföra sina kulturer trots att de hade mottagit den kristna tron. De kristna tog aldrig in några andra gudar i sin tro och de element ur hedendomen som de använde sig av, för att få hedningarna att förstå den nya religionen, rörde kulten.

Att Sigurdsagan kommit att vandra från en religiös kontext till en annan har inget med de religiösa elementen i sagan att göra, utan med det universella drakdödmotivet. Trots att denna saga innehåller mycket annat material än drakdödmotivet är det just detta som främst kommit att avbildats och som blivit populärt bland allmänheten. De avbildade scenerna från Sigurdsagan verkar vara nyckelscener för drakdödarhistorier i allmänhet då andra historier delvis kan berättas med utgångspunkt från avbildningarna. Liknande motiv, utöver drakdödmotivet, finns alltså representerat i ett flertal av de andra historierna, t.ex. smidesverktygen som även kan stå för tillverkningen av Beowulfs sköld eller den ring som förekommer i Siegfriedsagan. För att en saga ska kunna byta religiös kontext krävs alltså att de viktiga delarna i sagan kan förbli oförändrade, så att den huvudsakliga handlingen är densamma. Kristnandeprocessen i Skandinavien var en tid fylld av synkretism och ackulturation som gav upphov till en ny sorts konst där Sigurdmotivet kunde frodas, även inom kristna miljöer.

Allt material som finns bevarat av Sigurdmotiv härstammar från kristna miljöer. Alla Sigurdavbildningar är bevis på synkretism, eftersom de är hedniska element i en kristen miljö. Bl.a. i de norska stavkyrkorna i Nes och Lunde finns tydliga bevis på denna synkretism då Sigurds kamp

mot Fafner finns avbildad på samma portal som Kristus kamp mot djävulen samt Simsons kamp mot lejonet. Kyrkan försökte med hjälp av dessa paralleller mellan Kristus och den redan vitt kända historien om Sigurd, drakkämparen, få folket att förstå att kristendomens avsikt var att bekämpa det onda. Att Sigurdsagan förde tanken vidare till Kristus var ju inget som föll dåligt på kristendomens lott utan verkade snarare till deras fördel (Blindheim 1973: 23ff, Svanberg 1998: 14). Det kan ha varit extra viktigt för kristendomen att påpeka det hemska med djävulen just under denna tid. Det var ju sagt i Bibeln att djävulen efter tusen år i fångenskap skulle vara fri ett litet tag (Upp. 20: 2-3). Det hade gått tusen år och snart skulle han åter vara fri för att fresta folket. Kanske menade de att om de samlade sig i gemensam kraft mot det onda skulle de ha större möjlighet att stå emot djävulens frestelser.

Dahlström menar att den nya religionen förde med sig nya impulser inom bl.a. konst och litteratur och att konsten under medeltiden främst var placerad i kyrkorna. Att drakarna kom att stanna kvar som ornamentik var ett sätt för de kristna att varna och skrämja befolkningen (Dahlström 2002: 224). Dahlström verkar dock ha bortsett från det material som idag inte finns bevarat, t.ex. det organiska materialet eller det som funnits på välbärgade gårdar.

De kristna missionärerna använde sig av element ur hedendomen för att få hedningarna att förstå den nya religionen. De betonade det dualistiska förhållande mellan gott och ont som fanns inom båda religionerna. De avbildningar som fanns av drakar fick folket att associera till den yttersta dagen då det goda skulle besegra det onda (Lager 2002: 216f).

Att Sigurdmotivet, sett som ett drakdödmotiv och inte som en hednisk saga, finns avbildat i kristna miljöer är alltså inte så konstigt. Dahlström menar att avbildningarna fungerade som varningssignaler och manade folket till att leva ett dygdigt liv. Dahlström och Meulengracht Sørensen menar båda att Sigurdmotivet är avbildat i kristna miljöer, men att Sigurd, som hedning, aldrig kom ända in i kyrkan, utan fick nöja sig med att pryda ingången (Dahlström 2002: 224ff, Meulengracht Sørensen

1993: 166f). På denna punkt anser jag dock att de har fel eftersom det finns en korstol, en bonad och en dopfont med Sigurdmotiv inne i norska kyrkor, som tidigare beskrivet bl.a. i kapitel 2.3.2.

Syftet med att besmycka kyrkor och dylikt med onda figurer som drakar och djävlar var nog att ständigt påminna folket om det onda som fanns där ute och att man aktivt måste bekämpa det för att inte falla för dess frestelser. Sigurdsagan förlorar inte mycket i och med att de hedniska inslagen tas bort utan får snarare endast en lite annorlunda betydelse för allmänheten då den jämförs med Kristus och hans kamp mot djävulen. Något som jag kan konstatera, i likhet med Lindkvist (1997: 143), är att Sigurd levde kvar som en mönsterhjärte trots att de kultiska funktionerna var borttagna av kristendomen.

Jag kan alltså slutligen säga att Sigurdsagan spelade en viktig roll i den nordiska kulturen under skiftet mellan hedendom och kristendom. Vad denna uppsats påvisar är att drakdödmotivet som sådant är något som fascinerat människor genom tiderna och inom många fler kulturer än den nordiska. Den ständiga kampen mellan gott och ont är central inom de flesta kulturer, och en historia där det goda bekämpar det onda kan därför lätt ta sin plats i samhället. Det finns många samband och likheter mellan de olika drakdödarhistorierna men även många skillnader vid avbildningar vad gäller material, geografisk position och avbildade scener. Sigurdsagan och dess avbildningar har för mig fått en helt annan betydelse under arbetets gång. Jag hade utgångspunkten att det skulle vara en tämligen isolerad företeelse knuten främst till Norden, men har dock insett att det är ett mer universellt motiv som endast varierar något från kultur till kultur.

Kapitel 5

Summary

The first part of this essay deals with the tale of Sigurd Fafnesbane and the portrayal of the tale on Scandinavian rune stones and portals of staf churches.

The tale of Sigurd Fafnesbane originates from Central Europe during the 5th and 6th century but is first mentioned in written literature sometime in between the 9th and the 13th century, in The Poetic Edda. The tale probably reached Scandinavia in the 9th century, but there is only proof of the tale's existence from early 11th century, in the portrayal of the tale on Swedish rune stones. The story was meant to be orally told, and the scenes portrayed on rune stones and church portals were used as a reminder of how the story went.

The tale of Sigurd Fafnesbane is a tale of a dragon killer and his destinies. A man called Fafner took the shape of a dragon and went in hiding with a treasure that also belonged to his brother, Regin. Regin later told his foster son, Sigurd, to take revenge on Fafner and kill him in order to repossess the treasure. Sigurd then killed the dragon, Fafner. He then found out that Regin planned to kill him too, so in order to survive, and by pure fury he killed his foster father and left with the treasure.

Portrayals of Sigurd Fafnesbane can be seen on several places in Scandinavia. In Sweden the material consists of seven rune stones, one portal and an iron-mounted door. In Norway it consists of two picture

stones, eight church portals, three chairs, one woven tapestry and one baptismal font. The material in Denmark consists of one church portal. There is also one axe in Russia and three stone crosses in England and on the Isle of Man, which can be linked to the Scandinavian material. Schück and Christiansson, among others, point out the striking similarities among the portrayals in both scenes and details and conclude that there is a possibility that there could have been one cutter who cut several of the stones or portals or that there could have been a template from which the portrayals were made (Schück 1932: 257ff, Christiansson 1959: 137ff).

The second part of the essay deals with the motif of dragon killers in general focused on a few examples, which were partially contemporary with the tale of Sigurd Fafnesbane.

The tale of Beowulf, which was written sometime between 675 and 850, has many similarities with the tale of Sigurd. Beowulf conquers several monsters but dies after killing a dragon. This tale was particularly popular in England even though it takes place in Scandinavia. Scholars mean that this is a proof of early contact between Scandinavia and England (Aertsen 1998: 56).

The tale of Siegfried is one very similar to the tale of Sigurd. Both tales originate from Central Europe during the 5th and 6th century. Many of the scenes and most names of characters are similar. The most important similarity in all these tales is that of the cursed treasure, which determines the dragon killers' destiny.

Even Christ could have been seen as a dragon killer for a period of time since he was meant to conquer the devil in the final battle and by doing that also conquer evil (Lager 2002: 219). This fight between good and evil is a reoccurring theme in most dragon killer stories.

For a story to survive a change of religious context, something out of the ordinary is needed, otherwise we should be able to see far more heathen influences in Christian environments. Syncretism and acculturation are expressions of bringing two separate religions closer together and can be seen as a process or a result of this meeting.

Ornament and style are both examples of such things that are kept through a change of religion. The Christians took some heathen elements and appointed Christian beliefs and values to them, for example the tale of Sigurd Fafnesbane. Ljungberg characterizes the heathen religion as tolerant in belief but exclusive in cult and the Christian religion as exclusive in belief but tolerant in cult (Ljungberg 1938: 207ff, 1980: 68ff), which is something that I, after writing this essay, would have to agree with.

The fact that the tale of Sigurd has found its way from one religious context to another has nothing to do with the religious elements of the tale, but rather with the universal motif of dragon killers. Even though many of these stories contain far more scenes than that of the dragon killer, it is this motif that has become the most portrayed in the tale of Sigurd.

All material of portrayal of the Sigurd tale, that is still conserved today, originates from Christian environments. All portrayal of the tale is proof of an existing syncretism, since they are heathen elements in a Christian environment. The Christians tried to make the heathens understand the new religion by using heathen myths and symbols and incorporate these with Christian beliefs and values. This resulted in an increase of the spread of Christianity in Scandinavia.

The fact that the motif of Sigurd has been portrayed in Christian environments, seen as a dragon killer motif and not a heathen tale, is not that odd. The portrayals were used as warning symbols of what might happen if the people didn't live a virtuous life.

In conclusion I establish, as Lindkvist does, that Sigurd lived on as a model hero even though Christianity took the functions of heathen cult away (Lindkvist 1997: 143).

Kapitel 6

Referenser

- Aertsen, H., 1998. Beowulf. I: W.P. Gerritsen & A.G. Van Melle (red.), *A Dictionary of Medieval Heroes: Characters in Medieval Narrative Traditions and their Afterlife in Literature, Theatre and the Visual Arts*, s. 54-59. Woodbridge.
- Bibeln eller Den Heliga Skrift*. Gamla och Nya Testamentet De kanoniska böckerna. Översättningen gillad och stadfast av konungen år 1917. A. Jongbloed c.v. Leeuwarden, 1960. Stockholm.
- Birkeli, F., 1973. *Norske steinkors i tidlig middelalder. Et bidrag til belysning av overgangen fra norrøn religion til kristendom*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. Ny Serie No. 10. Oslo.
- Blindheim, M., 1973. *Fra hedensk sagnfigur til kristent forbilde. Sigurddiktningen i middelaldernes billedkunst*. Den iconographiske post, 1973:3, s. 3-28. Köpenhamn.
- Brate, E., & Wessén, E., 1936. Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. Ingår i *Sveriges runinskrifter*, band 3, del 1, utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Bø, O., 1958. Djaevel. I: J. Granlund (red.), *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, band III, s. 130-131. Malmö.

- Christiansson, H., 1959. *Sydskandinavisk stil. Studier i ornamentiken på de senvikingatida runstenarna*. Uppsala.
- Dahlström, Å., 2002. *Draken. Fabeljurens konung* Stockholm.
- Fahlbeck, P., 1924. *Beowulfskvädet som källa för nordisk fornhistoria*. Ingår i serien Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, 33 delen, häfte 2, n:o 3, s. 3-13. Stockholm.
- Gräslund, A-S., 1992. Runstenar – om ornamentik och datering II. *Tor* 24. Uppsala.
- Hauglid, R., 1969. *Norske stavkirker*. Oslo.
- Hauglid, R., 1973. *Norske stavkirker. Dekor og utstyr*. Riksantikvarien. Oslo.
- Hultgård, A., 1992. Religiös förändring, kontinuitet och ackulturation/synkretism i vikingatidens och medeltidens skandinaviska religion. I: B. Nilsson (red.), *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid. Continuity in Cult and Belief from the Viking Age to the Middle Ages*, s. 49-104. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer. 1. Uppsala
- Horneij, R., 1991. *Bonaderna från Överhogdal*. Jämtlands läns museum. Östersund.
- Härd, J. E., 1989. *Niebelungeneposets moderna historia. Mottagande och värderingar från tysk romantik till nutid*. Stockholm.
- Jansson, S. B. F., 1981. Gästriklands runinskrifter granskade och tolkade av S.B.F Jansson. Ingår i *Sveriges runinskrifter*, utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Karlsson, L., 1976. *Romansk träornamentik i Sverige. Decorative Romansque woodcarving in Sweden*. Stockholm Studies in History of Art, 27. Stockholm.
- Kermode, P. M. C., 1907. *Manx Crosses or the inscribed and sculptured monuments of the Isle of Man from about the end of the fifth to the beginning of the thirteenth century*. London.
- Lager, L., 2002. *Den synliga tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*. Occasional Papers in Archaeology 31. Uppsala.
- Lawrence, W. W., 1928. *Beowulf and epic tradition*. Cambridge.

- Lindkvist, T., 1997. Saga, arv och guld i 1000-talets Södermanland. I: J. Backlund, A. Florén, Å. Karlsson, H. Norman & M. Ågren (red.), *Historiska etyder: en vänbok till Stellan Dahlgren*, s. 139-147. Uppsala.
- Ljungberg, H., 1980. *Röde Orm och Vite Krist*. Stockholm.
- Ljungberg, H., 1938. *Den nordiska religionen och kristendomen. Studier över det Nordiska religionsskiftet under vikingatiden*. Ingår i serien Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala av Bengt Hesselman, 11. Stockholm.
- Meulengracht Sørensen, P., 1993. Fra muntlig digtning til litteratur. I: E. Roesdahl (red.), *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800-1200*, s. 166-171. Köpenhamn.
- Nilsson, B., 1998. *Sveriges kyrkohistoria. Del 1: Missionstid och tidig medeltid*. L. Tegborg (huvudred.). Stockholm.
- Orrling, C., 1995a (red.). *Vikingatidens ABC*. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Orrling, C., 1995b. Andvare. I: C. Orrling (red.), *Vikingatidens ABC*, s. 11. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Shetelig, H., 1947. *Arkeologi historie kunst kultur*. Bergen.
- Schück, H., 1932. Två Sigurdristningar. *Fornvännen*, årgång 27, s. 257-265. Stockholm.
- Svanberg, J., 1998. *Sankt Görän och draken*. Stockholm.
- Thunmark-Nylén, L., 1995a. Sigurd Fafnesbane. I: C. Orrling (red.), *Vikingatidens ABC*, s. 234-235. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Thunmark-Nylén, L., 1995b. Regin. I: C. Orrling (red.), *Vikingatidens ABC*, s. 208. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Thunmark-Nylén, L., 1995c. Uttergålden. I: C. Orrling (red.), *Vikingatidens ABC*, s. 282. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Thunmark-Nylén, L., 1995d. Fafner. I: C. Orrling (red.), *Vikingatidens ABC*, s. 65. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Voorwinden, N.Th.J., 1998. Siegfried. I: W.P. Gerritsen & A.G. van Melle (reds.). *A Dictionary of Medieval Heroes. Characters in Medieval*

- Narrative Traditions and Their Afterlife in Literature, Theatre and the Visual Arts*, s. 250-260. Woodbridge.
- Wessén, E. & Jansson, S. B. F., 1958. Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och S.B.F. Jansson. Ingår i *Sveriges runinskrifter*, band 9, del 4, utgivna av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Uppsala.
- Wilson, D. M., 1995. *Vikingatidens konst*. Lund.